

A jóból is megárt a sok

A GVH Jogászklubot azzal a céllal hoztuk létre, hogy a versenyjoghoz közvetve kapcsolódó jogterületek kiemelkedő szakértőitől tanulhassunk. Első vendégünk Ficsor Mihály, a Szabadalmi Hivatal elnökhelyettese volt, aki a szabadalmi szabályozás napos és árnyoldalairól számolt be.

A szabadalmi paradoxon

Az előadó egy paradoxonnal kezd: „A szabadalmi rendszer látszólag világszerte sikeres. Mégis a szabadalmi hivatás gyakorlói, legyenek azok szabadalmi hivatali szakemberek vagy hivatásos képviselők, szabadalmi ügyvivők, furcsa pszichózisban élnek. Úgy érzik, hogy ostromlott várban védekeznek, és próbálják az omladozó bástyák mögül megvédeni a legalapvetőbb értékeket, a féltve őrzött kincseket.” Vajon mi magyarázza ezt a paradoxont? Hogy ezt világosan lássuk, először a mérleg két serpenyőjét kellene alaposan szemügyre vennünk.

A szabadalmi rendszer sikerei

Miért lehet azt mondani, hogy a szabadalmi rendszer világszerte sikeres, vagy legalábbis látszólag sikeres? Miért lehet ezt mondani Európára? Európában két szinten zajlanak az események: egyrészt az Európai Szabadalmi Szervezetben, másrészt az Európai Unióban. Az Európai Szabadalmi Szervezet önálló nemzetközi szervezet, annak nemcsak az Európai Unió tagállamai a szerződő felei, és nem is minden EU-tagállam részese ennek a szervezetnek. Ez a szervezet sikeresnek mondható, ha mást nem nézünk, pusztán a földrajzi kiterjedése okán. Jelenleg 30 szerződő tagállamot számlál, az EU tagállamait, Lettország kivételével, és 6 EU-n kívüli országot, köztük Svájcjal, Törökországgal, Romániával, Bulgáriával. 6 ország fogadta el ezenkívül tagság nélkül az európai szabadalmak hatályának a területükre való kiterjesztését. A szabadalmi bejelentések számát vizsgálva is sikerről adhatunk számot. Az elmúlt évtizedben ezeknek a

mennyisége exponenciálisan növekedett: 2000-ben 140 ezer bejelentést fogadott az Európai Szabadalmi Hivatal, 2001-ben ez a szám elérte a 160 ezres plafont, és azóta ezen a szinten mozog. A megadott európai szabadalmak száma is meredeken emelkedik: 2000-ben 28 ezer európai szabadalmat adtak meg. Ez a szám 2001-ben 35 ezer volt, 2002-ben 47 ezer, 2003-ban 60 ezer. Ez azt jelenti, hogy 1980 óta 650 ezer európai szabadalmat adtak meg, ami mintegy 4,7 millió nemzeti szabadalomnak felel meg. Már ezek a számok is sokat sejtetnek arról a dilemmáról, amiről szó van: *irdatlan mennyiségű kizárólagos hasznosítási joggal nézünk szembe az európai piacon.*

Az Európai Szabadalmi Szervezetben sikernek számít továbbá néhány olyan politikai, illetve szabályozási kezdeményezés, amelyet az 1990-es évek második fele óta indítottak útjára.

Mi történt az Európai Unióban, ami a szabadalmi rendszer sikerének számíthat? Mindenekelőtt a szabadalmi szakma számára az számított áttörésnek, hogy az európai innováció és versenyképesség ügyét összekötötték a szellemi tulajdon kérdésével. Ez a felismerés és politikai áttörés a 90-es évek elejére tehető. A Bizottság javaslatot tett a közösségi szabadalomról szóló rendelet elfogadására, és ennek a tervezetét 2000 augusztusában vitára is bocsátották. Ez annyiban eltérő jogintézmény, mint az európai szabadalom, hogy miközben a közösségi szabadalmakat, ugyanúgy, mint az európai szabadalmakat, az Európai Szabadalmi Hivatal engedélyezné, a közösségi szabadalom nem válna szét a megadást követően nemzeti szabadalmakra, hanem meghaladva a jelenlegi területiális rendszert, az Unió belső piacán egységesen érvényesülő oltalmat eredményezne. Úgy „viselkedne”, mintha a Közösség valóban egységes piac volna, mint valamely nemzeti piac, és arra egyetlen szabadalmat adnának meg. Ez nem példátlan vagy szokatlan a szellemi tulajdon területén az Unión belül, hiszen létezik közösségi védjegy- és „design”-oltalom, valamint a földrajzi árujelzők egyes fajtáira és a növényfajtákra is szerezhető közösségi oltalom.

A közösségi szabadalomról szóló rendeletet azonban azóta sem fogadták el. Ennek két fő vitakérdés az oka: egyrészt nem sikerült egyezsége jutni abban,

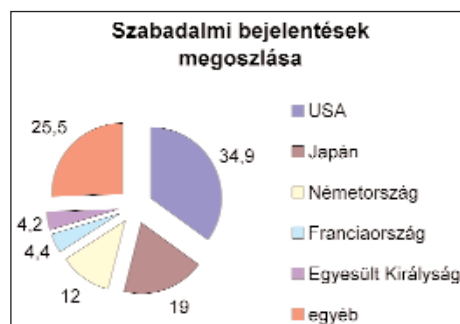

hogy a közösségi szabadalmat milyen bírósági rendszer működtesse. A közösségi védjegyekkel kapcsolatos bírósokadásban az a modell érvényesül, hogy minden tagállam erre a célra kijelölt nemzeti bírósága közösségi jogi bírósággént működik, és az ilyenként eljáró közösségi védjegy bíróságok határozatai a Közösség egész területén hatályosulnak. A szabadalmi szakma számára ez nyugtalanító távlat volt; hiszen ebben a rendszerben – horribile dictu – pl. egy lett vagy egy máltai bíróság döntené el, hogy egy nagy német cégnek megadott szabadalom érvényes-e, és ráadásul ez az egész Közösség területén egységesen érvényesülő hatályú döntés volna. A rendeletervezet kudarcának oka az is, hogy a fordítási követelményekről nem sikerült megegyezni. Az ideális eset nyilván az volna, ha a szabadalom a Közösség valamennyi hivatalos nyelvén rendelkezésre állna. Ha ezt - a nyilvánvalóan magas költségek miatt - nem sikerült is elérni, a kicsikart kompromisszum szerint legalább a legfontosabb szövegnek - az igénypontok szövegének - ilyen módon is rendelkezésre kellene állnia. A vita abban áll, hogy ezt mennyi idő alatt kell elkészítenie a szabadalmasnak.

Vitás volt az is, hogy a fordításokhoz milyen jogkövetkezmények fűződjenek. A mediterrán és a közép-európai államok felfogása szerint a fordítás minősége és pontossága is fontos: ha az eltér az eredeti szövegtől, akkor annak legyen valamilyen jogkövetkezménye. Nem mindegy, hogy a fordítás hitelességében bízva járhatok-e el, vagy a fordítás nem rendelkezik semmilyen jogi jelentőséggel.

A Bizottság a már említett „zöld könyv” folyamánként a szabadalmi ügyvivők jogi helyzetét megvilágító bizottsági közleményt is kilátásba helyezett. Ez a közlemény – amelyet később ki is adtak –, azt

vizsgálja, hogy a szabadalmi ügyvivők hivatása területén hogyan érvényesülnek a határokon átnyúló szolgáltatás, illetőleg a letelepedés alapszabadságai. Ez egy értelmező jellegű bizottsági közlemény, amelyet egyébként figyelembe vettünk akkor, amikor előkészítettük a szabadalmi ügyvivőkről szóló törvény 2003. évi módosítását. A Bizottság tervbe vette a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról szóló irányelvjavaslat megalkotását is. E javaslat elkészült 2002 februárjában, és azt jelenleg második olvasatban tárgyalja az Európai Parlament. Elfogadták időközben 1998-ban a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságáról szóló irányelvet, amelyet a legtöbb tagállam, köztük Magyarország, át is ültetett nemzeti jogrendszerébe. Az ún. Lisszaboni Stratégia központi kérdéseként jelölték meg a közösségi szabadalomról, illetve a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról szóló tervezetek elfogadását. Ez történt tehát európai szinten, ami miatt sikerről beszélhetünk.

A szabadalmi rendszer árnycoldalai

Miért érezzük, hogy ostromlott vár a szabadalmi rendszer? Először is vannak bizonyos kudarcok, amelyekről számot kell adnunk. Sok kezdeményezés nem hozott eredményt: a fordítási követelmények enyhítését célzó Londoni Megállapodás még nem lépett hatályba, a közösségi szabadalmi rendeletet nem fogadták el, a számítógéppel megvalósított találmányok szabadalmazhatóságáról szóló irányelvjavaslatot sem sikerült még keresztül vinni. Még csak tervezeti formában létezik az európai szabadalmi bíróságról szóló egyezmény. A második dolog az – ami már sajátos európai életérzés –, hogy Európa lemarad. Kitérnék ez a számokból is. A harmadik jelenség az, hogy a

szabadalmi hivatalok nem bírnak a munkateherrel. Ezzel összefüggésben panaszoknak az átfutási időre az ügyfelek, és minőségi kifogások is érik a szabadalmi hatóságok munkáját.

Az Európai Szabadalmi Szervezetben válságjelenségnek számít az is, hogy mély törésvonalak mutatkoznak a szerződő államok között egy olyan vitában, amely úgy foglalható össze, hogy vajon az európai szabadalmi rendszernek a további centralizáció irányában kellene-e elmozdulnia, vagy valamilyen hálózatos modellt kell-e megcélozni. Az Európai Szabadalmi Hivatal ennek a rendszernek a középpontjában helyezkedik el 6000 fős személyzetel, az Európára vonatkozó szabadalmak többsége ezen a hivatalon keresztül születik meg. A nemzeti hivatalok számára kevesebb érdemi feladat jut, ami viszont gyengíti a nemzeti innovációt és iparjogvédelmi infrastruktúrát. Ez hosszú távon akár az európai szabadalmi rendszer legitimációs válságát is előidézheti, mivel a szerződő államokban már nem lesznek olyan szakemberek, akik érdemben tudnák felügyelni az Európai Szabadalmi Hivatal működését. Ráadásul az Európai Szabadalmi Hivatal nem szükségképpen áll az európai ipar szolgálatában. Ugyanis a legtöbb ügyfele japán, amerikai, dél-koreai. Ha az európai iparnak nem megy olyan jól, attól még az Európai Szabadalmi Hivatalnak nagyon jól mehet. A nemzeti hivatalok viszont a saját országuk kormányzatán belül működnek, amely kormányzatnak nemcsak szellemi tulajdoni megfontolásai vannak. Lehetnek versenypolitikai, fogyasztóvédelmi, közegészségügyi megfontolásai is.

Minden rendben van-e a szellemi tulajdon körébe és a közkinccs körébe tartozó alkotások, szellemi teljesítmények elhatárolásában? Ez egy nagyon fontos kérdés.

A szabadalom nem más, mint a találmány hasznosítására államilag engedélyezett monopólium. A szabadalmi rendszer azon a kényes egyensúlyon alapul, amely egyfelől az innováció ösztönzésének szempontjait, másfelől a versenypolitikai megfontolások között alakulhat ki. És persze nemcsak versenypolitikai megfontolások, hanem egyéb megfontolások is bekerülhetnek a mérleg serpenyőjébe.

A szabadalomnak hasznos közgazdasági rendeltetése van, merthogy ez az időleges monopólium hozzájárul a kutatási és fejlesztési ráfordítások megtérüléséhez, előmozdítja a találmány nyilvánosságra hozatalát és megvalósítását, továbbá ösztönzi az alkotó tevékenységet. Mindezt hogyan éri el? Az utánpótlás időleges tiltásával, jogilag védett hasznosítási pozíció megteremtésével. A társadalom remélt vagy valós eredmények fejében kész arra az áldozatra, hogy elfogadja a találmányra adott időleges hasznosítási monopóliumot és a gazdasági alapszabadságok ezzel együtt járó korlátozását. Ez egy nagyon kényes egyensúly, és csak akkor nem borul fel, ha a szabadalmi rendszer valóban produkálja az említett előnyöket, valóban hasznot hajt a társadalom számára, és összeegyeztethető maradnak az innováció ösztönzéséhez fűződő szempontok és a versenypolitikai, társadalompolitikai megfontolások. Hogy ezt az egyensúlyt miként látjuk, az nagymértékben attól függ, hogy a szellemi tulajdon gazdaságpolitikai eszközként fogjuk-e fel vagy alapjogként.

A szellemi tulajdon mint alapjog: a gazdasági, szociális és kulturális jogokról szóló ENSZ-egyezségokmány megköveteli a szerződő államoktól, hogy védelemben részesítsék az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások szerzőinek erkölcsi és anyagi érdekeit. Az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez fűzött első kiegészítő jegyzőkönyv szerint minden természetes vagy jogi személynek joga van javai tiszteletben tartásához.

A magyar Alkotmánybíróság hogyan gondolkodik erről? A magyar Alkotmánybíróság osztja azt a nemzetközi felfogást, amely az alkotmányos tulajdonvédelmet minden magánjogi, vagyoni jogosultságra kiterjeszti. 1992-ben egy konkrét ügyben ezt az elvet a magyar Alkotmánybíróság a szabadalmak tekintetében megerősítette, világossá tette, hogy a szabadalmi jogosultságok is részesednek az alkotmányos tulajdonvédelemben.

Az alkotmányos tulajdonvédelemnek az Alkotmánybíróság milyen funkciót tulajdonít? Az 1990-es években azt mondta ki az Alkotmánybíróság, hogy az alkotmány a tulajdonjogot mint az egyéni cselekvési autonómia hagyományos anyagi alapját részesíti alapjogi védelemben. A szakirodalom kritizálta az Alkotmánybíróságnak ezt a korai döntését. Ma már az alkotmányos tulajdonvédelem jórészt azért érvényesül, hogy eredetétől és funkciójától függetlenül a tulajdon vagy a tulajdoni

védelemben részesülő más vagyoni jogosultság a tulajdonosnak hasznára legyen, az ő javát szolgálja. Hangsúlyozza azt is az Alkotmánybíróság, hogy a tulajdonszerzéshez való jog nem alapjog. 1995-ben már arra jutott az Alkotmánybíróság, hogy a tulajdonvédelem a saját vagyonnal vagy az értékteremtő munkával áll összefüggésben; a tulajdon védelme közérdekből - arányosan - korlátozható; a tulajdon megszerzésére pedig nem áll fenn alapjog.

Mit jelent ez a szellemi tulajdon területén? Teljes mértékben elfogadható, és a gazdaságpolitikai megközelítéssel is összecseng, hogy csak az értékteremtő teljesítmény részesülhet védelemben. Ha a tulajdonszerzés nem alapjog, joggal támaszthatunk feltételeket a szellemi tulajdon megszerzése előtt, és elfogadhatók a szellemi tulajdonnak a közérdek védelmében felállított korlátjai is.

Milyen zavarok támadtak az említett egyensúlyi helyzetben? Először is a szabadalmazhatóság követelményeit illetően tapasztalunk ilyen zavarokat. Kétfajta módon devalválódnak a szabadalmak: vertikálisan és horizontálisan. A vertikális devalválódás az oltalmazhatóság feltételeit illetően, a feltalálói tevékenység követelménye tekintetében tapasztalható. Miért követeljük meg a szabadalmazhatósághoz azt, hogy a találmány új legyen és feltalálói tevékenységen alapuljon? Azért, hogy ami már egyszer szabadon megismerhetővé és felhasználhatóvá vált, ne legyen újból monopolizálható. Másrészt pedig a kettős szabadalmazást is el kell kerülni, tehát, hogy ugyanarra a találmányra többeknek legyen egymástól függetlenül szabadalma. Ezt az egyensúlyt bontják meg az úgynevezett triviális szabadalmak. Arról van szó, hogy *a szabadalmi hivatalok az oltalmazhatósághoz megkívánt feltalálói tevékenység küszöbét egyre alacsonyabbra teszik*. Ez úgy jelentkezik az elbíráló munkájában, hogy a bejelentett találmányt megvizsgálja abból a szempontból, hogy talál-e olyan korábbi megoldást, amely részben vagy egészben megegyezik a bejelentett találmánnyal. Általában nincs olyan, ami „egy az egyben” ugyanolyan. Megnézi, hogy az eltérés, az előrelépés a szakember tudásához tartozik-e, vagy ennél többről, tehát feltalálói tevékenységről van-e szó. Ez a „feltalálói lépés” egyre kisebb. Tehát már régen nem beszélhetünk Edison-féle úttörő szabadalmakról. Ugyanakkor a valóban úttörő megoldások számára túl széles oltalmi körrel adják meg az oltalmat. Különösen a

biotechnológia területén figyelték ezt meg. Az első géntechnikai találmányokra olyan széles oltalmat szereztek, hogy a „ráfeljesztések”, a továbbfejlesztések sem voltak szabadalmazhatók, sőt, beleütköztek a megadott szabadalom oltalmi körébe. Egy-egy találmány és az arra megadott szabadalom így az egész terület technikai fejlődését blokkolta.

Egy másik szabadalmazhatósági követelménnyel is bajok mutatkoznak: ez az ipari alkalmazhatóság vagy hasznosság követelménye. Ez alapvetően egy Amerikából kiinduló tendencia, és a szabadalmak horizontális devalválódásának tekinthető. Az amerikai felfogás szerint bármi, amit ezen a világon ember alkotott, szabadalmazható. Az USA-ban ismerték el először a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságát, és ezzel egy egész technikai terület szabadalmazhatósága előtt nyitották meg az utat. 1998-ban pedig az üzleti módszerek szabadalmazhatóságát ismerték el.

Az Európai Szabadalmi Hivatal mintegy 30 000 olyan szabadalmat adott meg, amely számítógéppel megvalósított találmányra vonatkozik, noha az egyezmény szerint a számítógépi program mint olyan nem szabadalmazható. Ezzel a horizontális devalválódással az a probléma, hogy a „hagyományos” műszaki újítások testére szabott szabadalmi rendszer ruhája nehezen húzható rá egyes új technikai területek megoldásaira. Ezért született pl. a biotechnológiai találmányok szabadalmazhatóságára külön irányelv az EU-ban, amely elég sok speciális normát tartalmazott - főleg morális indíttatásból.

A zavarok második zónája a szabadalmi jogosultságok nem rendeltetésszerű gyakorlása. Itt kétféle - egybefonódott - tendenciát lehet megfigyelni. Egyrészt ma már a szabadalmakat nemcsak arra használják, hogy a ténylegesen megvalósított megoldásoknál a ráfordítások megtérülését biztosítsák, és a versenytársakat kiszorítsák a piacról, hanem arra is, hogy „papírtigriseket” tenyészsenek belőlük, amit portfólióépítésként is számon tartanak. Különösen a nagyobb cégek hatalmas szabadalmi portfóliókat építenek ki, és ezeket alapvetően az üzleti nyomásgyakorlás eszközeként használják. A szabadalmi rendszer egyes kritikusai szerint a szabadalom ma már inkább „ráerősít” a meglévő monopolhelyzetekre. Tehát ha valakinek monopóliuma van, akkor ő a szabadalmat is inkább arra használja, hogy a monopolhelyzetét még jobban megerősítse vagy azzal akár vissza is éljen.

Azt szokták mondani, hogy a kis- és középvállalkozások számára, ha igénybe veszik, hasznos lehet a szabadalmi rendszer. De azt is el kell ismerni, hogy a belépés akadályai nemegyszer távol tartják ezeket a vállalkozásokat a szabadalmi rendszertől. Kétféle akadály van: egyik a pénzügyi akadály. (Nem olcsó szabadalmaztatni, de Magyarországon lényegesen olcsóbb, mint Európában). Egy európai szabadalom teljes átlagos összköltségét közel 30 000 euróra becsülik. Magyarországon, ha semmilyen kedvezményt nem vesznek igénybe, 100-120 ezer forintból szabadalmat lehet szerezni. A másik akadály, hogy a vállalkozók nem tudják: mi a szabadalom. Súlyos szabadalmi információs deficittel küzdenek. A szabadalmi hivatalok sokat tesznek ennek a deficitnek a csökkentése érdekében - de talán nem eleget és nem elég jól.

Egyéb kérdések

Az előadást követő kérdések egyike az volt, hogy a bejelentések hány százalékát utasítja el a hivatal? Magyarországon az „elhullott” bejelentések aránya 60-70 % között van. De ezeket is inkább hagyják „meghalni”, mintsem, hogy azokat a Magyar Szabadalmi Hivatal (a továbbiakban: MSZH) utasítaná el. Tehát azokat visszavonják, vagy olyan mulasztás történik az eljárásban, ami miatt visszavontnak kell tekinteni a bejelentést. Nem a formális elutasítás a legtöbb, de az is előfordul. A Párizsi Konferencián azt a célt tűzték ki az Európai Szabadalmi Hivatal elé, hogy 3 év alatt fejezzék be az ügyeket, de jelenleg még mindig átlagosan 5 év az átfutási idő. Ez nálunk azért rövidebb.

Az Európai Szabadalmi Egyezményhez való csatlakozás - a várakozásnak megfelelően - azzal járt, hogy a külföldiek elsősorban nem az MSZH-nál közvetlenül, hanem az Európai Szabadalmi Hivatalon keresztül igényelnek Magyarország területére szabadalmi oltalmat. Az Európai Unióba való belépésünk pedig főként a design- és a védjegyhatósági tevékenységre gyakorolt - részben kedvező, részben kedvezőtlen - hatást. Összességében korai volna még megvonnunk az iparjogvédelmünk európai integrációjából származó hatások egyenlegét.

FICSOR MIHÁLY JOGÁSZKLUBBAN TARTOTT ELŐADÁSÁT ÍRÁSBAN ÖSSZEFOGLALTÁK: A GVH MUNKATÁRSAI